

3-1-2530

สถานการณ์และการจัดการยาชายเลนในปัจจุัน

ไพศาล ณะเพิ่มพูล

วิษักร จินตนา

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jdm>



Part of the [Demography, Population, and Ecology Commons](#)

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Demography by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

สถานการณ์และการจัดการป่าชายเลนในปัจจุบัน

ไพศาล ชนะเพิ่มพูล*
วิพัทธ์ จินตนา*

คำนำ

ป่าชายเลนเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งในบรรดาทรัพยากรธรรมชาติชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วโลก สังคมพืชป่าชายเลนจะเกิดในบริเวณริมฝั่งทะเล ปากแม่น้ำ อ่าว ทะเลสาบ และเกาะต่าง ๆ ที่น้ำทะเลท่วมถึง ซึ่งมีดินเป็นดินเลน หรือดินเลนปนทราย ในเขตโซนร้อน และบางส่วนของเขตกึ่งโซนร้อน ในประเทศไทยป่าชายเลนมีการกระจายอยู่ตามพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ภาคกลาง หรือบริเวณก้นอ่าวไทย ภาคใต้ฝั่งตะวันออก และภาคใต้ฝั่งตะวันตก มีเนื้อที่ 261,400 ไร่ 209,700 ไร่ 211,100 ไร่ และ 1,113,475 ไร่ ตามลำดับ (จิตต์, 2527)

ป่าชายเลนเป็นป่าที่มีความสำคัญต่อชีวิต ประชากร และเศรษฐกิจของชาติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม้จากป่าชายเลนโดยเฉพาะไม้โกงกางนำมาเผาได้ถ่านที่มีคุณภาพดีที่สุด เพราะให้ความร้อนสูงสุดในบรรดาถ่านไม้ด้วยกัน นอกจากนี้ไม้จากป่าชายเลนยังสามารถนำไปใช้ทำสิ่งก่อสร้าง เฟอร์นิเจอร์และกลั่นเอาสารเคมีที่มีประโยชน์ เช่น แทนนิน แอลกอฮอล์ กรดน้ำส้ม และน้ำมันดิบ ในด้านการประมง ป่าชายเลนเป็นแหล่งขยายพันธุ์ และที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด เช่น กุ้ง หอย ปู และปลา ตลอดจนช่วยในการรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมบางอย่างได้ โดยเฉพาะช่วยลดสภาวะน้ำเสีย ช่วยป้องกันลมพายุ ป้องกันการพังทลายของดินบริเวณชายฝั่ง และยังช่วยให้เกิดการงอกของแผ่นดินออกไปสู่ทะเลได้อีกด้วย

พื้นที่ป่าชายเลนในปัจจุบัน ได้ถูกบุกรุกและใช้พื้นที่ทำประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนลดลง ดังจะเห็นได้จากการสำรวจเนื้อที่ป่าชายเลนโดยภาพถ่ายจากดาวเทียม เมื่อปี 2518 มีเนื้อที่ 1,954,375 ไร่ และเมื่อสำรวจครั้งที่สอง เมื่อปี 2522 พบว่ามีเนื้อที่เหลือเพียง 1,795,675 ไร่ แสดงให้เห็นว่าในช่วง 4 ปี (ปี 2518 - 2522) เนื้อที่ป่าชายเลนลดลง 158,700 ไร่ หรือลดลงปีละ 39,675 ไร่ (บุญชนะ และธงชัย, 2525)

พื้นที่ป่าชายเลนเกือบทั้งหมดได้มีกฎกระทรวงกำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ และกรมป่าไม้ได้ทำการสำรวจจัดวางโครงการเพื่อให้สัมปทานทำไม้ป่าเลน ในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ แล้วรวม 310 หมวดตัดฟันรวมเนื้อที่ 1,104,081.62 ไร่ ในปัจจุบันสถานการณ์ป่าชายเลนที่ให้สัมปทานทำไม้ มีสภาพเสื่อมโทรมลงอย่างมาก กล่าวคือ ไม้มีค่าชนิดต่าง ๆ มีจำนวนและขนาดลดลง อันเนื่องมาจากการขาดความรับผิดชอบ

* นักวิชาการป่าไม้ กองจัดการป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ควบคุมดูแลการทำไม้อย่างจริงจัง ทั้งผู้รับสัมปทาน และเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ดังนั้นในสัมปทานทำไม้ ป่าชายเลนรอบต่อไป กรมป่าไม้ควรจะได้พิจารณากำหนดมาตรการและแนวทางต่าง ๆ ให้รัดกุมและสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อควบคุมรักษาสภาพป่าชายเลนให้อื้ออำนวยประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างต่อเนื่องตลอดไป

ประวัติการทำไม้ป่าชายเลน

การทำไม้ป่าชายเลน ได้เริ่มทำกันตั้งแต่ในอดีตโดยชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้กับป่าชายเลน ได้ตัดฟันไม้ป่าชายเลนมาทำฟืน เผาถ่าน เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และถ้าเหลือใช้ก็จำหน่ายในพื้นที่ใกล้เคียง ต่อมาการทำไม้ป่าชายเลนเพื่อการเผาถ่านได้เป็นที่นิยม และทำกันอย่างกว้างขวางในท้องที่ที่มีป่าชายเลน ขึ้นอยู่ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวยังไม่มีระเบียบหรือหลักเกณฑ์ให้ปฏิบัติไว้แน่นอน การจัดการต่าง ๆ ป่าไม้เขตท้องที่จะเป็นผู้พิจารณาเสนอความเห็นต่าง ๆ มาให้กรมป่าไม้พิจารณาสั่งการ ทำให้การจัดวางโครงการทำไม้แตกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ ในภาคตะวันออก ท้องที่ป่าไม้เขตศรีราชาได้กำหนดรอบตัดฟันไว้ 12 ปี ท้องที่ป่าไม้เขตสุราษฎร์ธานี กำหนดรอบตัดฟัน 10 และ 20 ปี ท้องที่ป่าไม้เขตนครศรีธรรมราช ใช้รอบตัดฟัน 10 ปีทั้งหมด ป่าไม้เขตสงขลา กำหนดรอบตัดฟัน 10 ปี ในท้องที่จังหวัดตรังและในท้องที่จังหวัดสตูลรอบตัดฟัน 20 ปี ส่วนระบบตัดฟันก็มีได้กำหนดแน่นอน แต่แต่ละท้องที่ต่างก็ใช้ระบบตัดฟันที่แตกต่างกันออกไป เช่น Shelterwood System, Shelterwood Cum Minimum Girth System และ Selection System การอนุญาตไม้ป่าชายเลนได้อนุญาตแบบรายย่อย

ในปี พ.ศ. 2504 กรมป่าไม้ได้ทำการปรับปรุงหลักเกณฑ์การทำไม้ป่าชายเลน และจัดวางโครงการป่าชายเลนเสียใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับวิธีการอนุญาต โดยการประมุลผูกขาด จึงได้กำหนดวิธีการดำเนินงานไว้ดังนี้

1. *วนวัฒน์วิธีให้ใช้ Shelterwood Cum Minimum Girth System* โดยอนุญาตให้ตัดฟันไม้ที่ถึงขนาดจำกัด โดยกำหนดให้เหลือแม่ไม้ไว้ ตามสภาพของป่าชายเลนนั้น ๆ ดังนี้

1.1 ถ้าในป่าต่อนั้นไม้ขนาดวัดรอบลำต้นตรงสูงจากพื้นดิน 130 ซม. ตั้งแต่ 20 ซม. ลงมาเป็นส่วนมาก ให้ตัดโค่นไม้ออกได้โดยเว้นระยะระหว่างต้นหนึ่งถึงต้นหนึ่งไม่เกิน 2 เมตร

1.2 ถ้าในป่าต่อนั้นมีไม้ขนาดวัดรอบลำต้นตรงสูงจากพื้นดิน 130 ซม. ตั้งแต่ 21-30 ซม. เป็นส่วนมาก ให้ตัดโค่นต้นไม้ออกได้โดยเว้นระยะระหว่างต้นหนึ่งถึงต้นหนึ่งไม่เกิน 5 เมตร

1.3 ถ้าในป่าต่อนั้นมีไม้ขนาดวัดรอบลำต้นตรงสูงจากพื้นดิน 130 ซม. ตั้งแต่ 31-40 ซม. เป็นส่วนมาก ให้ตัดโค่นต้นไม้ออกได้โดยเว้นระยะระหว่างต้นหนึ่งถึงอีกต้นหนึ่งไม่เกิน 10 เมตร

1.4 ถ้าในป่าต่อนั้นมีไม้ขนาดวัดรอบลำต้นตรงสูงจากพื้นดิน 130 ซม. ตั้งแต่ 41 ซม. ขึ้นไปเป็นส่วนมาก ให้ตัดโค่นต้นไม้ออกได้โดยเว้นระยะให้เหลือแม่ไม้ไว้เป็นหมู่ ๆ หนึ่งประมาณ 3-4 ต้น โดยเว้นระยะระหว่างหมู่ไม้หมู่หนึ่งถึงอีกหมู่หนึ่งไม่เกิน 20 เมตร

1.5 บริเวณริมคลองในระยะ 5 เมตร ห้ามทำการตัดฟันไม้ เพื่อเหลือแม่ไม้ไว้ และป้องกันฝั่งคลอง ป้องกันดินพัง

ระยะต่าง ๆ ที่กล่าวมาให้ถือเฉพาะไม้โกงกางใบเล็ก โกงกางใบใหญ่ พังกาหัวสุม และ แสมเท่านั้น ถ้าไม้โกงกาง หรือพังกา มีรากต่อนที่เป็นลำต้นอยู่สูงกว่า 130 ซม. จากพื้นดิน ให้วัดเหนือคอรากที่เป็นลำต้น 10 ซม.

2. รอบตัดฟัน (Felling cycle) กำหนดไว้ 15 ปี โดยแบ่งป่าแต่ละโครงการออกเป็น 15 แปลง ตัดฟันรายปี (Annual coupe) เพื่อให้สอดคล้องกับการอนุญาตโดยการประมูลครั้งละ 3 ปี

ต่อมาในปี พ.ศ. 2505 กระทรวงเกษตรฯ ได้กำหนดระเบียบปฏิบัติราชการป่าไม้ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2505) ว่าด้วยการประมูลอนุญาตผูกขาดทำไม้หรือฟันจากป่าชายเลน และสิทธิในการตั้งเตาเผาถ่าน ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2505 ไปจนถึงปี 2509 จึงได้เปลี่ยนแปลงการทำไม้ป่าชายเลนอีกครั้งหนึ่ง สำหรับระเบียบปฏิบัติราชการป่าไม้ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2505) พอกกล่าวโดยย่อได้ดังนี้

1. ให้เปิดประมูลอนุญาตผูกขาดทำไม้หรือฟันจากป่าชายเลน ในพื้นที่ป่าชายเลนซึ่งกรมป่าไม้ได้จัดวางโครงการไว้แล้ว ได้คราวละไม่เกิน 5 แปลงตัดฟัน รวมเวลาไม่เกิน 5 ปี โดยอนุญาตให้ผู้ประมูลได้เข้าทำไม้ปีละหนึ่งแปลงตัดฟัน

2. การประมูลอนุญาตทำโดยวิธีปิดซอง โดยกรมป่าไม้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการประมูล ไม่น้อยกว่า 3 คน และคนหนึ่งต้องเป็นป่าไม้เขตแห่งท้องที่ป่า หรือผู้รักษาราชการแทน

3. ผู้ประมูลต้องมีสัญชาติไทย มีเงินทุน หรืออุปกรณ์เครื่องมือในการทำไม้ป่าชายเลน เช่น มีเตาเผาถ่านป่าชายเลน

4. การออกใบอนุญาตผูกขาดทำไม้หรือฟันป่าชายเลนทุกราย เมื่อได้รับอนุมัติจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ ตามกฎหมายแล้ว จึงให้อธิบดีกรมป่าไม้ สั่งจังหวัดท้องที่ออกใบอนุญาตทำไม้หรือฟันแล้วแต่กรณีให้ผู้นั้นตามระเบียบต่อไป

การจัดการป่าชายเลนในอดีตแบบให้สัมปทานระยะยาว

การจัดการป่าชายเลนแบบอนุญาตผูกขาดที่ทำมาแล้วนั้นยากแก่การควบคุม สภาพป่ามีแต่ทรุดโทรมลง เนื่องจากผู้รับอนุญาตมักจะเลือกตัดแต่ไม้ชนิดดีมีค่าออกมาใช้ประโยชน์ คงเหลือไม้ลักษณะคงอและไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจไว้ ดังนั้น กรมป่าไม้จึงเสนอรัฐบาลเพื่อเปลี่ยนนโยบายการทำไม้ป่าชายเลนจากวิธีการอนุญาตรายย่อย หรือวิธีการอนุญาตผูกขาดมาเป็นการอนุญาตโดยให้สัมปทานระยะยาวเต็มรอบตัดฟันเป็นเวลา 15 ปี ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมติ ค.ร.ม. เมื่อวันที่ 2 มกราคม 2509 และตามมติ ค.ร.ม. เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2509 กำหนดให้ผู้รับสัมปทานทำไม้ไม่ต้องชำระเงินค่าบำรุงป่าให้แก่ทางราชการ แต่จะต้องปลูกบำรุงป่าตามแนวทาง และวิธีการที่กรมป่าไม้กำหนด

การทำไม้ในป่าสัมปทาน

จากการเปลี่ยนนโยบายการทำไม้จากวิธีการอนุญาตผูกขาด มาเป็นการอนุญาตให้สัมปทานระยะยาวกับผู้รับสัมปทานต้องดำเนินการปลูกบำรุงป่าตามแนวทางและวิธีการที่กรมป่าไม้กำหนดด้วย ดังนั้น ระบบการตัดฟันที่ใช้อยู่ คือระบบ shelterwood with minimum girth limit จึงไม่ให้ผลดีเท่าที่ควร กรมป่าไม้จึงได้ดำเนินการทดลอง และศึกษาระบบการตัดฟันไม้ แบบ Strip System และ Strip System with seed trees ขึ้น ปรากฏว่า ได้ผลดีกว่าระบบเดิม คือ

1. ทำให้สามารถควบคุมการตัดฟันไม้ของผู้รับอนุญาตได้
2. สภาพป่าจะดีขึ้น เพราะเจ้าหน้าที่สามารถตรวจตรา และควบคุมการปลูกบำรุงได้ง่ายขึ้น
3. เพิ่มกำลังผลิตของป่าได้มากขึ้น
4. สามารถเปิดป่าที่ต้องปิดเนื่องจากมีไม้ต่ำกว่าขนาดมาก
5. สามารถจัดป่าให้เข้าหลัก Sustained Yield ได้

เมื่อผลการทดลองเป็นที่น่าพอใจ กรมป่าไม้จึงได้กำหนดรอบหมุนเวียน (Rotation) และรอบตัดฟัน (Felling Cycle) ไว้ 30 ปี และ 15 ปี ตามลำดับ ป่าแต่ละหมวดตัดฟัน (Felling Series) แบ่งออกเป็น 15 แปลงตัดฟันรายปี (Annual Coupe) และให้ทำไม้ปีละ 1 แปลง พร้อมทั้งกำหนดหลักเกณฑ์และแนวทางการตัดฟันไม้ป่าชายเลนไว้ดังต่อไปนี้

1. ให้ใช้ระบบตัดฟันไม้ป่าชายเลน ที่เรียกว่า “ระบบตัดหมดในแนวสลับ” (Clear Felling in Alternate Strips) โดยให้ทำการตัดฟันไม้ในแนวตัดฟัน (Strips) ที่มีขนาดกว้าง 40 เมตร ออกตลอดแนว แล้วเว้นไว้ 1 แนว สลับกันไปทั้งแปลงตัดฟัน และควรวางแนวตัดฟันให้ทำมุม 45 องศา กับกระแสน้ำขึ้นหรือน้ำลง
2. ให้ตัดฟันไม้ทุกชนิดทุกขนาดในแนวตัดฟันที่กำหนดให้ตัดออกทั้งหมด ยกเว้น ลูกไม้โกงกาง โปรง ประสัก และ ถั่ว ที่มีขนาดโตต่ำกว่า 15 ซม. (วัดตรงที่สูงจากคอราก 20 ซม. หรือที่ 130 ซม. จากพื้นดินสำหรับไม้ที่ไม่มีคอราก)
3. ต้นไม้ที่ตัดโค่นลง เศษไม้ปลายไม้ต่าง ๆ ที่ใช้ประโยชน์ไม่ได้ ให้นำออกไปให้พ้นบริเวณที่จะปลูกพันธุ์ไม้ที่ต้องการ หรือตัดทอนลงให้เป็นท่อนเล็ก ๆ จนไม่เป็นอุปสรรคแก่การปลูกป่า และการสืบพันธุ์ของต้นไม้ต่อไป

การให้สัมปทานทำไม้ป่าชายเลน

เมื่อกรมป่าไม้ปรับปรุงโครงการทำไม้ออกให้ถูกต้องตามหลักวิชาการแล้ว ได้อนุญาตให้ทำไม้ป่าชายเลนโดยการให้สัมปทานระยะยาว 15 ปี ซึ่งปัจจุบันกรมป่าไม้ได้นำพื้นที่ป่าชายเลนมาจัดวางโครงการแล้วรวม 310 หมวดตัดฟัน รวมเนื้อที่ 1,104,081.62 ไร่ แยกตามสำนักงานป่าไม้เขตต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 1 เนื้อที่ป่าชายเลนโครงการในท้องที่จังหวัดต่างๆ

เขต	จังหวัด	จำนวน หมวดตัดฟัน	เนื้อที่ (ไร่)
สุราษฎร์ธานี	ระนอง	27	147,968.58
	ชุมพร	4	44,443.42
	รวม	31	192,412.00
นครศรีธรรมราช	พังงา	109	248,120.53
	ภูเก็ต	3	9,246.74
	กระบี่	76	193,959.85
	รวม	188	451,327.12
สงขลา	ตรัง	44	141,095.00
	สตูล	37	177,910.00
	รวม	81	319,005.00
ปัตตานี	ปัตตานี	1	4,700.00
	รวม	1	4,700.00
ศรีราชา	ระยอง	2	14,237.50
	จันทบุรี	4	75,993.75
	ตราด	3	46,406.25
	รวม	9	136,637.50
รวมทั้งสิ้น		310	1,104,081.62

ที่มา : กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้

การจัดตั้งหน่วยควบคุมป่าชายเลน

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามโครงการควบคุมป่าชายเลน กรมป่าไม้จึงได้จัดตั้งหน่วยควบคุมป่าชายเลนขึ้น เพื่อตรวจตราควบคุมการปฏิบัติงานในป่าชายเลนโครงการที่ให้สัมปทานให้รัดกุม และเป็นไปตามระเบียบข้อบังคับและเงื่อนไขสัมปทาน ตลอดจนคอยตรวจตราป้องกันมิให้มีการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าชายเลนและทำงานวิจัยเกี่ยวกับป่าชายเลนด้วย การจัดตั้งหน่วยควบคุมป่าชายเลนนี้ถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) โดยได้รับงบประมาณจัดตั้งหน่วยควบคุมป่าชายเลนตั้งแต่ปี 2511 - 2514 รวมทั้งสิ้น 34 หน่วย ตั้งอยู่ในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

จังหวัด จันทบุรี	1	หน่วย
จังหวัด ตรัง	1	"
จังหวัด ระนอง	3	"
จังหวัด พังงา	11	"
จังหวัด ภูเก็ต	1	"
จังหวัด กระบี่	8	"
จังหวัด ตรัง	5	"
จังหวัด สตูล	4	"

ทั้งนี้หน่วยควบคุมป่าชายเลนแต่ละหน่วยควบคุมรับผิดชอบป่าชายเลน โครงการตั้งแต่ 4 - 11 หมวดตัดฟัน เนื้อที่ 20,000-40,000 ไร่ หน่วยจัดการป่าชายเลนที่จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2511 ถึง 2518 กำหนดให้มีเจ้าหน้าที่เต็มอัตรา จำนวน 7 คน ดังนี้

1. หัวหน้าหน่วย นักวิชาการป่าไม้ ระดับ 4 - 6
2. ผู้ช่วยหัวหน้าหน่วย เจ้าพนักงานป่าไม้ ระดับ 3 - 4
3. พนักงานประจำหน่วย 2 อัตรา เจ้าพนักงานป่าไม้ ระดับ 2
4. พนักงานพิมพ์ดีด
5. พนักงานขับเรือ
6. นักการภารโรง

หน้าที่และความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานของหน่วยจัดการป่าชายเลน โดยย่อสรุปได้ดังนี้

1. สำรวจจัดวางโครงการทำไม้ หมายแนวเขตป่าและแปลงตัดฟันป่าชายเลนที่จัดวางโครงการไว้แล้ว
2. สำรวจหากำลังผลิต จัดทำแผนที่สต็อกของป่า พร้อมทั้งหมายแนวตัดฟัน (strip) เตรียมไม้ให้ผู้รับสัมปทานเข้าทำไม้
3. ควบคุมการทำไม้ และเผาถ่าน ให้เป็นไปตามเงื่อนไขสัมปทาน
4. ควบคุมแนะนำการปลูกบำรุงป่าตามแนวทางของกรมป่าไม้ให้ครบตามจำนวนเนื้อที่ที่จะต้องทำการปลูกบำรุงป่า
5. ศึกษาทดลอง และวิจัยเกี่ยวกับป่าชายเลน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาจัดการป่าชายเลนให้ดีขึ้น

การปลูกบำรุงป่าชายเลน

ตามเงื่อนไขสัมปทานทำไม้ป่าชายเลน มีข้อกำหนดให้ผู้รับสัมปทานต้องดำเนินการปลูกบำรุงป่า เพื่อให้มีสภาพสมบูรณ์สามารถอำนวยผลได้โดยสม่ำเสมอโดยผู้รับสัมปทานต้องเสียค่าใช้จ่ายเองทั้งสิ้น ดังนี้

1. ดำเนินการปลูกบำรุงป่าธรรมชาติ ภายในเขตป่าสัมปทานตามแนวทางและวิธีการที่กรมป่าไม้ กำหนด
2. ดำเนินการปลูกสร้างสวนป่าเพิ่มเติมในช่องว่างภายในเขตป่าสัมปทานตามแนวทางและวิธีการที่กรมป่าไม้กำหนด
3. ดำเนินการขุดแพรงเพื่อช่วยเหลือการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติของป่าชายเลนภายในเขตสัมปทานตามแนวทางและวิธีการที่กรมป่าไม้กำหนด

กรมป่าไม้ ได้จัดเจ้าหน้าที่คอยช่วยเหลือให้คำแนะนำเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามหลักวิชาการปลูกบำรุงป่า ผู้รับสัมปทานต้องอำนวยความสะดวกและปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ทุกประการ

การปลูกบำรุงป่าตามเงื่อนไขสัมปทาน กรมป่าไม้ ได้กำหนดไว้ดังนี้

ให้พิจารณากำหนดแบ่งสภาพป่าในแปลงหนึ่ง ๆ ออกเป็น 3 ประเภท โดยถือลักษณะความสมบูรณ์และความหนาแน่นของไม้มีค่า ได้แก่ ไม้โกงกาง โปรง ประสัก และ ถั่ว ดังนี้

1. ป่าสมบูรณ์มาก ได้แก่ป่าชายเลนที่มีไม้ค่าขนาดความโต วัดโดยรอบลำต้นตั้งแต่ 15 ซม. ขึ้นไป ขึ้นอยู่ไม่น้อยกว่า 90% ของปริมาตรไม้ยืนต้นทุกชนิด
2. ป่าสมบูรณ์ปานกลาง ได้แก่ป่าที่มีค่าขนาดวัดรอบลำต้นตั้งแต่ 15 ซม. ขึ้นไป ขึ้นอยู่ไม่น้อยกว่า 50% ของปริมาตรไม้ยืนต้น
3. ป่าไม่สมบูรณ์ หรือป่าเสื่อมโทรม ได้แก่ป่าที่ไม่อาจจัดเข้าในประเภท 1 หรือ 2 ได้

การปลูกบำรุงป่าที่สมบูรณ์มากให้ปฏิบัติดังนี้

1. กำจัดไม้ชนิดที่ไม่ต้องการ เช่น ไม้ลำพูน ลำแพน ปี่ปี ฯลฯ รวมทั้งไม้ที่มีลักษณะทรามออก
2. ขุดแพรงตามที่เหมาะสม เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการสืบพันธุ์ และการเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้มีค่า
3. กำจัดวัชพืช และไม้ชั้นล่าง เช่น เหงือกปลาหมอ จาก เบ้ง ฯลฯ

การปลูกบำรุงป่าที่มีสภาพสมบูรณ์ปานกลางให้ปฏิบัติดังนี้

1. ปฏิบัติเช่นเดียวกับการปลูกบำรุงป่าที่สมบูรณ์มาก
2. ปลูกเสริมในที่ว่าง

การปลูกบำรุงป่าที่มีสภาพเสื่อมโทรม ให้ตัดฟันไม้ทุกชนิดออกหมดตลอดเนื้อที่ เว้นแต่ไม้มีค่าแล้วขุดแพรง และปลูกไม้ที่มีค่าขึ้นใหม่ให้เต็มเนื้อที่

สถานการณ์ป่าชายเลนภายหลังการให้สัมปทาน

พื้นที่ป่าชายเลนของประเทศไทย จากการสำรวจโดยอาศัยภาพถ่ายจากดาวเทียม เมื่อปี 2522 มีเนื้อที่ 1,795,675 ไร่ (ตารางที่ 2) ลดลงจากปี 2504 ถึง 503,700 ไร่ คิดเป็น 21.91 เปอร์เซ็นต์ของ เนื้อที่ป่าชายเลนในปี 2504 ซึ่งมีถึง 2,299,375 ไร่ เฉลี่ยแล้วเนื้อที่ป่าชายเลนลดลงในอัตราปีละ 1.22% หรือประมาณ 28,050 ไร่ (บุญชนะ และ ธงชัย, 2525)

ตารางที่ 2 แสดงเนื้อที่ป่าชายเลนของประเทศไทยสำรวจ ปี 2522

ลำดับที่	จังหวัด	เนื้อที่ป่าชายเลนในปัจจุบัน	
		ตร.กม.	ไร่
1	ตราด	98.40	61,500
2	จันทบุรี	240.64	150,400
3	ระยอง	46.08	28,800
4	ชลบุรี	33.12	20,700
5	ฉะเชิงเทรา	23.20	14,500
6	สมุทรปราการ	10.40	6,500
7	สมุทรสาคร	144.16	90,100
8	สมุทรสงคราม	76.48	47,800
9	เพชรบุรี	77.92	48,700
10	ประจวบคีรีขันธ์	3.36	2,100
11	ชุมพร	69.28	43,300
12	สุราษฎร์ธานี	58.08	36,300
13	นครศรีธรรมราช	128.32	80,200
14	พัทลุง	16.32	10,200
15	สงขลา	51.84	32,400
16	ปัตตานี	13.92	8,700
17	ระนอง	225.92	141,200
18	พังงา	487.16	304,475
19	ภูเก็ต	28.48	17,800
20	กระบี่	317.60	198,500
21	ตรัง	328.64	205,400
22	สตูล	393.76	246,100
	รวมทั้งสิ้น	2,873.08	1,795,675

ที่มา : กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้ 2525

ป่าชายเลนในประเทศไทย กรมป่าไม้ได้นำมาจัดเป็นป่าชายเลนโครงการเพื่อให้สัมปทานทำไม้ ออกรวมทั้งสิ้น 310 หมวดตัดฟัน เนื้อที่ 1,104,081.62 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 61.49 ของเนื้อที่ป่าชายเลน ทั้งประเทศ จะเห็นได้ว่าพื้นที่ป่าชายเลนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 - 2522 มีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ ซึ่งพื้นที่ ส่วนหนึ่งเป็นป่าชายเลนโครงการ และแม้ว่าเนื้อที่ป่าชายเลนโครงการจะมีได้ลดลงมากก็ตาม แต่สภาพ โดยทั่วไปเสื่อมโทรมลงมาก ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจมีจำนวนและขนาดลดลง ทั้งขึ้นอยู่อย่างกระจัดกระจาย ทั่วไป ถึงจะมีการปลูกบำรุงป่าในพื้นที่ที่ให้สัมปทานในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 - 2526 เป็นเนื้อที่ทั้งสิ้น 85,501.73 ไร่ (ตารางที่ 3) และการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนที่มีสภาพเสื่อมโทรม โดยการ ปลูกสร้างสวนป่าชายเลนตั้งแต่เริ่มจนถึงปี 2528 ได้เนื้อที่ประมาณ 39,160 ไร่ (ตารางที่ 4) ซึ่งนับว่าเป็น เนื้อที่ที่น้อยมาก ไม่สามารถทดแทนพื้นที่ป่าชายเลนที่ถูกทำลายอย่างรวดเร็วได้

ตารางที่ 3 เนื้อที่ปลูกบำรุงป่าในพื้นที่ให้สัมปทานในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 - 2526

จังหวัด	ค่าบำรุงป่าที่ประเมิน เท่าค่าภาคหลวง (บาท)	เนื้อที่ปลูก บำรุงป่า (ไร่)
ชุมพร	264,022.74	745.82
ระนอง	5,952,824.34	16,815.57
พังงา	8,128,139.07	22,960.85
กระบี่	6,897,817.57	19,485.35
ตรัง	4,187,490.36	11,829.08
สตูล	3,745,966.59	10,581.81
ภูเก็ต	174,390.48	492.61
ปัตตานี	70,089.66	197.99
ระยอง	16,436.34	54.77
จันทบุรี	471,048.51	1,507.16
ตราด	214,281.36	767.72
รวม	30,122,507.02	85,501.73

ที่มา : กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้

ตารางที่ 4 เนื้อที่สวนป่าชายเลนที่ปลูกโดยกรมป่าไม้ในท้องที่จังหวัดต่างๆ ตั้งแต่เริ่มจนถึงปี 2528

จังหวัด	เนื้อที่ที่ดำเนินการแล้ว (ไร่)
จันทบุรี	5,057
นครศรีธรรมราช	14,364
ตรัง	3,539
ปัตตานี	9,800
กระบี่	5,800
ชุมพร	600
รวม	39,160

ที่มา : กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้

สาเหตุที่ป่าชายเลนโครงการเสื่อมโทรม

ตามที่กรมป่าไม้ ได้อนุญาตให้มีการทำไม้ป่าชายเลนโดยให้สัมปทานระยะยาวตามเงื่อนไขสัมปทานต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น มีวัตถุประสงค์ที่จะจัดการป่าเลนโครงการให้เอื้ออำนวยประโยชน์อย่างต่อเนื่องตลอดไป แต่ในปัจจุบันป่าชายเลนที่ให้สัมปทานทำไม้ไปแล้วนั้นมีสภาพทรุดโทรมลงอย่างมาก เพราะผู้รับสัมปทานไม่ควบคุมการทำไม้ตามแนวตัดฟันที่เจ้าหน้าที่หมายไว้ให้อย่างเคร่งครัด ไม้ขนาดใหญ่โดยเฉพาะแม่ไม้โกงกางถูกตัดฟันออกเป็นจำนวนมาก ทำให้การสืบพันธุ์ตามธรรมชาติลดน้อยลง ประกอบกับผู้รับสัมปทานไม่ตั้งใจปลูกบำรุงป่าอย่างแท้จริง สภาพป่าชายเลนส่วนใหญ่จึงเสื่อมโทรมลงในอัตราที่น่าวิตก สาเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้การจัดการป่าชายเลนที่ผ่านมาไม่ได้ผลเท่าที่ควรพอสรุปได้ดังนี้

1. สภาพป่า เนื่องจากป่าชายเลนที่ให้สัมปทานส่วนใหญ่เป็นป่าที่ผ่านการทำไม้ตามวิธีผูกขาดรายปีมาแล้ว ซึ่งผู้รับอนุญาตได้ตัดฟันไม้ที่ได้ขนาดตามระบบเลือกตัดเว้นแม่ไม้ภายใต้การควบคุมของป่าไม้อำเภอเพียงผู้เดียว และเนื่องจากเจ้าหน้าที่ขาดความสนใจในการตรวจตราการทำไม้ป่าชายเลน ผู้รับอนุญาตจึงถือโอกาสตัดไม้อย่างเสรี ทั้งในแปลงที่ได้รับอนุญาตและแปลงอื่น ๆ ที่ไม่ได้รับอนุญาต เพราะการทำไม้ป่าชายเลนไม่ต้องมีการตีตราไม้ก่อนทำออก การทำไม้ส่วนใหญ่จะตัดเฉพาะไม้โกงกางที่มีลักษณะดี เปลาตรงมาเผาเป็นถ่าน ซึ่งทำรายได้ให้กับผู้รับอนุญาตสูง ดังนั้น แม่ไม้โกงกางจึงมีจำนวนลดน้อยลง ต่อเมื่อมีการเปิดป่าโดยให้สัมปทานระยะยาว ป่าชายเลนดังกล่าวจึงมีสภาพทรุดโทรม มีไม้โกงกางอยู่น้อยและไม่มีขนาดเล็ก ทำให้เกิดปัญหาการตัดไม้นอกแปลงที่กำหนด และ นอกแนวตัดฟัน ในป่าสัมปทานต่าง ๆ
2. วิธีการทำไม้ของคนและการรับซื้อไม้ของผู้รับสัมปทานในระบบบวณวัฒน์แบบตัดหมดเว้นแนวสลับแนว จะกำหนดให้ตัดฟันไม้ตั้งแต่ริมคลองเข้าไป จนสุดเขตแปลงตามแนวตัดฟันที่กำหนดไว้ ซึ่งบางแนวมีความยาวมากอาจถึงหนึ่งกิโลเมตร ทำให้การตัดไม้แล้วลำเลียงลงเรือมีความลำบากมากและไม้ที่ผู้รับสัมปทานต้องการ คือไม้โกงกางก็มีอยู่น้อย คนงานจึงไม่เข้าไปตัดในแนวที่เจ้าหน้าที่หมายไว้ให้ แต่จะเลือกตัดต้นไม้ในบริเวณไม้ไกลจากลำคลองมากนัก เพราะสามารถลำเลียงลงเรือได้ง่าย ส่วนวิธีการรับซื้อไม้ของผู้รับสัมปทานจะถือเอาน้ำหนักและคุณภาพของไม้ที่คนงานนำส่งถึงเตาถ่านเป็นเกณฑ์ โดยเน้น

ให้ตัดเฉพาะไม้โกงกาง แสดงให้เห็นว่า ผู้รับสัมปทานไม่สนใจที่จะช่วยควบคุมดูแลการทำไม้ให้เป็นไปตามแนวตัดฟัน และแปลงตัดฟัน คนงานจะตัดไม้มาจากที่ใดก็ได้ ขอให้เป็นไม้โกงกางลักษณะงาม เผาถ่านได้ดี ก็จะทำให้ราคาดี ถ้าเป็นไม้ลักษณะดองก็ให้ราคาต่ำ เพราะต้องเสียเวลาตัดทอนให้สั้นลง เพื่อนำเข้าเตาโดยไม่กินเนื้อที่มากเกินไป

3. ความสูญเสียทางเศรษฐกิจจากการทำไม้ออกเมื่อผู้รับสัมปทานประมูลป่าไม้ได้แล้ว หน่วยจัดการป่าชายเลนจะดำเนินการสำรวจหมายแนวเขตป่าและแปลงตัดฟัน จากนั้นจะทำการสำรวจหากำลังผลิตในแปลงที่จะเปิดให้ทำไม้ แล้วแจ้งให้ผู้รับสัมปทานทราบว่า สามารถทำไม้ออกจากป่าแปลงนี้ได้กี่ลูกบาศก์เมตร ผู้รับสัมปทานส่วนใหญ่สามารถทำไม้ออกได้ครบตามจำนวนที่ได้รับแจ้ง (เปรียบเทียบตารางที่ 5 กับตารางที่ 6) แต่จากการศึกษาของวิพักตร์ และ นเรศ (2527) สรุปได้ว่า การทำไม้ออกจากป่าชายเลนตามสัมปทานทำไม้ป่าชายเลนในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ ปรากฏว่าส่วนใหญ่ยังทิ้งส่วนของต่อไม้ เศษไม้ปลายไม้ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ไว้ในป่าอีกเป็นจำนวนมาก เฉลี่ยทุกจังหวัดถึงร้อยละ 37.52 ของน้ำหนักสดของไม้ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง ๆ ซึ่งรายละเอียดได้แสดงไว้ในตารางที่ 7

จากตารางแสดงความสูญเสียทางเศรษฐกิจของเศษไม้ปลายไม้หลังการทำไม้ออกจากป่าชายเลน แสดงให้เห็นว่า ปริมาณไม้ที่ผู้รับสัมปทานนำไปใช้ประโยชน์จริง (62.48%) รวมกับส่วนของต่อไม้ (21.29%) และส่วนของปลายไม้ (6.05%) เป็นปริมาณไม้ส่วนที่หน่วยจัดการป่าชายเลนแจ้งให้ผู้รับสัมปทานทำไม้ออกได้ ดังนั้น ปริมาณไม้ส่วนของต่อไม้รวมกับส่วนปลายไม้ (27.34%) คิดเป็น 30.44% ของปริมาณไม้ที่สามารถทำออกได้ จึงเป็นปริมาณไม้ส่วนที่เกินกำลังผลิตของป่าที่ผู้รับสัมปทานทำออกได้ตามปริมาณไม้ที่ได้รับแจ้งเมื่อทำไม้ในแปลงอื่น ๆ ที่เป็นทำนองเดียวกัน นาน ๆ เข้าทำให้ป่าพื้นตัวไม่ทันจึงมีสภาพทรุดโทรมลงเช่นในปัจจุบัน

4. อัตรากำลังของหน่วยจัดการป่าชายเลน หน่วยจัดการป่าชายเลนที่จัดตั้งขึ้นตั้งแต่เริ่มนั้น กำหนดให้มีเจ้าหน้าที่เต็มอัตราจำนวน 7 คน แต่ในระยะเริ่มแรกแต่ละหน่วยจะมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานอยู่เพียง 3-5 คนเท่านั้น แต่ต้องรับผิดชอบงานควบคุมการทำไม้ป่าชายเลน 4-11 หมวดตัดฟัน ถึงแม้ว่าในปัจจุบันหน่วยจัดการป่าชายเลนหลายหน่วยจะมีอัตรากำลังเต็มตามอัตราที่กำหนดไว้ แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อการจัดการป่าชายเลนซึ่งเป็นการจัดการแบบ intensive ทั้งยังต้องปฏิบัติงานประจำในสำนักงาน และติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องอีก จึงเป็นการยากที่จะจัดการป่าชายเลนให้ได้ผลอย่างจริงจัง นอกจากนี้งบประมาณและอุปกรณ์ในการปฏิบัติงานก็มีไม่เพียงพอ และอยู่ในสภาพชำรุด สิ่งเหล่านี้จึงเป็นอุปสรรคต่อการจัดการป่าชายเลนให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่วางไว้

5. การปลูกบำรุงป่า ตามสัมปทานระบุให้ผู้รับสัมปทานทำการปลูกบำรุงป่าเอง โดยประเมินจากค่าใช้จ่ายในการปลูกบำรุงป่าเท่าค่าภาคหลวงที่ทำไม้ออกจากแปลงตัดฟันนั้น ๆ แต่โดยแท้จริงแล้ว ค่าใช้จ่ายในการนี้เป็นเงินจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับปริมาณไม้ที่ทำออกในแต่ละแปลงตัดฟัน ทั้งผู้รับสัมปทานก็ไม่ตั้งใจจะปลูกบำรุงป่าอย่างจริงจัง อาจเป็นไปได้ว่าผู้รับสัมปทานไม่มีความรู้ทางด้านการปลูกบำรุงป่า แต่ก็สามารถปรึกษากับเจ้าหน้าที่หน่วยจัดการป่าชายเลนที่คอยให้คำแนะนำแก่ผู้รับสัมปทานตลอดเวลาอยู่แล้ว และการปลูกบำรุงป่ากว่าจะเห็นผลก็ต้องใช้เวลานาน ผู้รับสัมปทานไม่แน่ใจว่าไม้ที่ตนเองปลูกไว้เมื่อถึงเวลาตัดฟันตนเองจะได้เข้าทำไม้ในแปลงนั้นหรือไม่ ทำให้การปลูกบำรุงป่าเท่าที่ดำเนินการมาไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร

ตารางที่ 6 สถิติป่าไม้ชายเลนที่ท่าออกปี 2512 ถึง 2525

จังหวัด	2512	2513	2514	2515	2516	2517	2518	2519	2520	2521	2522	2523	2524	2525
ชุมพร				1,872.97	4,442.40	6,002.15	2,606.63	4,429.82	11,225.47	13,528.03	15,141.54	12,452.34	11,863.84	
ระนอง	30,905.50	61,356.12	101,917.13	111,647.44	103,011.78	99,529.47	123,336.61	151,329.65	185,978.41	176,164.30	192,499.78	184,977.68	194,413.63	181,761.07
พังงา	13,726.82	105,655.07	140,276.09	167,920.18	216,664.96	197,823.72	202,185.79	198,208.06	203,142.59	210,370.51	222,084.92	223,337.47	186,776.03	200,976.02
ตรัง		98,940.80	117,156.50	105,357.59	99,452.03	101,348.87	102,563.65	107,176.56	100,042.39	98,277.16	95,439.65	92,495.43	91,294.35	177,557.19
กระบี่	15,582.53	129,952.82	139,138.27	168,678.70	161,094.50	150,267.88	149,089.32	151,127.81	156,013.22	159,136.15	172,973.33	179,157.53	158,287.56	86,065.37
สตูล	2,460.00	81,394.19	98,813.31	101,104.35	105,199.64	80,055.33	81,187.98	84,082.71	84,514.87	89,122.51	89,869.21	89,901.22	86,339.87	90,626.20
ภูเก็ต		938.40	3,928.66	4,663.37	1,709.07	5,154.73	5,539.79	2,697.96	3,432.88	5,831.99	4,608.57	4,784.87	4,899.35	4,284.79
ปัตตานี				312.57	694.64	984.68	2,244.94	1,985.40	2,524.00	2,238.00	3,031.41	3,238.72	2,185.31	3,225.90
ระยอง				334.30	151.48	342.62	690.32	735.92	807.56	657.90	385.22	181.22	531.91	317.71
จันทบุรี			12,748.15	14,520.52	13,277.29	12,749.85	6,581.02	10,992.65	13,196.48	12,668.48	10,918.62	13,847.24	11,610.55	11,155.47
ตราด		6,735.80	8,726.24	5,101.58	5,345.94	6,152.52	3,470.42	5,832.58	5,180.38	6,224.80	3,604.10	4,510.15		
รวม	62,674.85	478,237.40	620,713.91	683,265.26	708,229.94	658,045.49	685,570.09	714,413.77	759,914.80	770,872.85	810,535.41	813,287.52	752,395.00	772,343.71

ที่มา : กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้

ตารางที่ 5 สถิติกำลังผลิตไม้ป่าชายเลน ปี 2512 - 2525

จังหวัด	2512	2513	2514	2515	2516	2517	2518	2519	2520	2521	2522	2523	2524	2525
ชุมพร				9,787.18	11,880.65	11,304.27	11,778.76	10,491.91	11,225.62	16,517.99	15,141.55	13,880.79	11,863.84	
ระนอง	33,918.67	82,312.62	134,270.17	133,506.42	159,695.73	160,720.94	166,571.60	189,175.76	236,883.38	236,756.80	213,001.94	204,697.75	198,112.93	181,761.07
พังงา	13,743.63	113,261.96	155,594.33	179,704.75	241,415.54	223,082.23	218,295.14	210,987.22	208,108.03	222,527.89	226,442.65	223,337.47	186,776.03	200,976.03
กระบี่	16,296.95	145,437.27	148,882.01	171,245.70	167,442.45	159,917.09	166,444.32	158,488.44	158,520.02	160,515.57	173,481.94	179,218.23	158,287.56	177,557.19
ตรัง		121,904.87	134,883.93	113,623.33	124,175.05	122,601.84	113,914.04	113,434.37	103,495.09	102,385.39	98,209.29	93,696.22	91,294.35	86,065.37
สตูล	2,460.00	142,464.68	124,262.24	126,152.58	115,731.12	104,376.38	86,139.38	85,845.27	85,421.16	89,888.59	91,440.22	90,326.88	86,339.87	90,626.20
ภูเก็ต		2,874.18	5,494.16	8,830.98	8,287.50	5,165.08	8,706.30	8,856.90	3,463.38	5,341.06	5,906.62	4,818.87	4,900.27	4,284.79
ปัตตานี				883.37	907.26	1,122.13	2,244.94	2,013.04	2,524.08	2,227.20	3,031.41	3,238.72	2,185.31	3,225.90
ระยอง				351.90	170.12	570.51	953.93	823.28	930.56	891.90	385.22	181.02	531.91	317.71
จันทบุรี			13,937.13	14,607.16	13,283.41	14,731.34	6,698.18	11,012.68	13,197.32	12,668.48	10,921.68	13,946.38	14,390.73	11,155.47
ตราด			6,736.26	8,727.98	5,105.38	5,434.61	6,163.27	3,884.48	5,836.42	5,357.70	5,357.12	6,574.99	3,653.17	4,510.15
รวม	66,419.25	608,255.58	724,060.23	757,634.17	846,000.74	809,602.80	787,435.27	796,300.20	828,871.35	849,786.20	844,696.08	835,178.08	760,352.92	772,343.72

ที่มา : กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้

ตารางที่ 7 ความสูญเสียทางเศรษฐกิจของเศษไม้ปลายไม้หลังการทำไม้ออกจากป่าชายเลนในท้องที่จังหวัดต่างๆ ที่มีการทำไม้ออกตามสัมปทานทำไม้ป่าชายเลน

จังหวัด	ปริมาณความสูญเสีย (กิโลกรัม/เปอร์เซ็นต์)					ปริมาณไม้ที่ใช้ ประโยชน์จริง (กิโลกรัม/เปอร์เซ็นต์)	รวม
	ตอไม้	ปลายไม้	กิ่งไม้	รากไม้	รวม		
ระนอง	320	77	50	273	720	719	1,439
	22.24	5.35	3.47	18.97	50.03	49.97	100
ภูเก็ต	91	11	6	19	124	168	292
	31.16	3.77	2.05	6.51	42.47	57.53	100
พังงา	336	64	33	81	514	753	1,267
	36.52	5.05	2.60	6.39	40.57	59.43	100
สตูล	65	2	9	5	81	149	250
	28.26	0.87	3.91	2.17	35.22	64.78	100
กระบี่	76	43	4	5	128	241	369
	20.59	11.65	1.08	1.36	34.69	65.31	100
ตรัง	97	34	24	17	172	362	534
	18.16	6.37	4.49	3.18	32.21	67.79	100
ชุมพร	27	31	0	0	58	127	185
	14.59	16.76	0	0	31.35	68.65	100
จันทบุรี	34	0	0	0	34	69	130
	26.15	0	0	0	26.15	73.85	100
ตราด	39	0	8	2	49	147	196
	19.90	0	4.08	1.02	25.00	75.00	100
ระยอง	33	56	0	2	91	327	418
	7.89	13.39	0	0.48	21.77	78.23	100
ปัตตานี	1	0	0	0	1	195	196
	0.51	0	0	0	0.51	99.49	100
รวม	1,119	318	134	404	1,972	3,284	5,256
	21.29	6.05	2.55	7.69	37.52	62.48	100

ที่มา : วิพัทธ์ และ นเรศ, 2527

การจัดการป่าชายเลนในปัจจุบัน

การจัดการป่าชายเลนโดยการให้สัมปทานระยะยาวเต็มรอบตัดฟัน 15 ปี ที่ดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 เป็นต้นมา ขณะนี้ป่าชายเลนโครงการส่วนใหญ่หมดอายุสัมปทานรอบแรกไปแล้ว กรมป่าไม้จึงดำเนินการปรับปรุงเงื่อนไขสัมปทานฉบับใหม่ให้เหมาะสมต่อสถานการณ์ป่าชายเลนในปัจจุบัน แล้วเปิดให้ผู้สนใจประมูลเข้าทำไม้ในป่าชายเลนโครงการตามสัมปทานฉบับใหม่ซึ่งสรุปโดยย่อดังนี้

1. การทำไม้ในป่าชายเลนโครงการ ยังคงยึดหลักเกณฑ์ตามเงื่อนไขสัมปทานฉบับเดิมทั้งระบบ วนวัฒน์ที่ใช้ การกำหนดรอบหมุนเวียน รอบตัดฟัน และวิธีการทำไม้ออกจากป่า เป็นต้น แต่มีการเปลี่ยนแปลงจำนวนเงินค่าปรับในกรณีต่าง ๆ ที่ผู้รับสัมปทานไม่สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขสัมปทานได้

2. การปลูกบำรุงป่าตามเงื่อนไขสัมปทาน ได้กำหนดให้ผู้รับสัมปทานต้องดำเนินการปลูกและบำรุงป่าให้มีสภาพสมบูรณ์สามารถคำนวณผลได้โดยสม่ำเสมอ โดยผู้รับสัมปทานต้องดำเนินการ และเสียค่าใช้จ่ายเองทั้งสิ้น ดังต่อไปนี้

2.1 ดำเนินการปลูกป่าให้เต็มเนื้อที่ในแนวตัดไม้ที่ทำไม้

2.2 ดำเนินการปลูกสร้างสวนป่า หรือ ปลูกและบำรุงป่าธรรมชาติภายในเขตป่าสัมปทาน ตามวิธีการที่กรมป่าไม้กำหนดภายในวงเงินสามเท่าค่าภาคหลวง

2.3 ดำเนินการขุดแพรกเพื่อช่วยการเจริญเติบโตและการสืบพันธุ์ของป่าชายเลนภายในเขตป่าสัมปทานตามวิธีการที่กรมป่าไม้กำหนด

การจัดการป่าชายเลนโครงการตามสัมปทานฉบับใหม่นี้ จะประสบผลสำเร็จหรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่ในการควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และความร่วมมือของผู้รับสัมปทาน ทำไม้อย่างจริงจัง ถ้าการจัดการป่าชายเลนได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพแล้วก็เชื่อได้ว่าป่าชายเลนของประเทศไทย จะเป็นป่าที่สมบูรณ์และให้ผลผลิตสูงกว่าในอดีต ทั้งยังเอื้ออำนวยประโยชน์ทางการประมงและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

การจัดการป่าชายเลนโครงการ โดยการให้สัมปทานระยะยาว 15 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 เป็นต้นมา สามารถจัดวางโครงการไปแล้วรวมทั้งสิ้น 310 หมวดตัดฟัน เนื้อที่ 1,104,081.62 ไร่ และมีการทำไม้ออกจากป่าเพื่อการทำฟืนเผาถ่าน ตั้งแต่เริ่มจนถึง ปี 2525 เป็นปริมาณถึง 9 ล้านกว่าลูกบาศก์เมตร เฉลี่ยแล้วในปีหนึ่ง ๆ มีการทำไม้ออกจากป่าชายเลนโครงการ 6 แสนลูกบาศก์เมตร ปัจจุบันป่าชายเลนที่ให้สัมปทานไปแล้วนั้นมีสภาพเสื่อมโทรมลงอย่างน่าวิตก เนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นจึงเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการจัดการป่าชายเลนให้มีประสิทธิภาพโดยการควบคุมการทำไม้และการปลูกบำรุงป่าให้ได้ผลอย่างจริงจัง เพื่อให้ทรัพยากรที่สำคัญยิ่งชนิดนี้คงอยู่และสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประเทศชาติตลอดไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แม้ว่าการจัดการป่าชายเลนจะมีอุปสรรคต่าง ๆ ที่ต้องดำเนินการแก้ไข ดังเช่น การปรับปรุงเงื่อนไขสัมปทานทำไม้ป่าชายเลนฉบับใหม่ที่ทำให้มีการเพิ่มค่าใช้จ่ายในการปลูกสร้างสวนป่าก็เป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมให้มีการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลน และฟื้นฟูป่าชายเลนที่มีสภาพเสื่อมโทรมให้สามารถอำนวยประโยชน์ได้ต่อไป

ข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดการป่าชายเลนโครงการ พอสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

1. การทำไม้ป่าชายเลนของผู้รับสัมปทาน ขอความร่วมมือจากผู้รับสัมปทานในการควบคุมการตัดฟันไม้ของคณงานในบริเวณที่เจ้าหน้าที่ได้หมายแนวกำหนดไว้ให้ถูกต้องตามระเบียบเงื่อนไขสัมปทาน และผู้รับสัมปทานต้องไม่รับซื้อไม้จากคณงานที่ตัดไม้นอกแนวตัดฟัน เนื่องจากเป็นการทำให้สภาพป่าบริเวณข้างเคียงแนวตัดฟันเสื่อมโทรมจนกระทบกระเทือนถึงการทำไม้ในสัมปทานรอบต่อไป

2. รัฐควรส่งเสริมให้มีการนำไม้ปาชายเลนชนิดอื่น นอกจากไม้โกงกางมาใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง เนื่องจากไม้ปาชายเลนอีกหลายชนิด เช่น ไม้ถั่ว ไม้ประสัก ไม้ตะบูน และไม้แสม เป็นต้น เป็นไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจเช่นกัน ถึงแม้ว่าถ่านไม้เหล่านี้จะมีคุณภาพต่ำกว่าถ่านไม้โกงกาง แต่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่น ๆ ได้ เช่น ทำไม้เสาชิม และเฟอร์นิเจอร์ เป็นต้น ซึ่งการนี้จะทำให้ผู้รับสัมปทานตัดไม้ทุกชนิดในแนวตัดฟันออกมาใช้ประโยชน์จนหมด ไม่ปล่อยให้ทิ้งไว้ในป่าตั้งแต่ก่อน

3. เพิ่มประสิทธิภาพและอัตรากำลังของหน่วยจัดการปาชายเลน ปัจจุบันเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานของหน่วยจัดการปาชายเลนมีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณงานที่ต้องควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด ทั้งเจ้าหน้าที่ส่วนมากยังขาดความรู้เกี่ยวกับปาชายเลน จึงไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ต่อการจัดการปาชายเลนได้ดีเท่าที่ควร ดังนั้นจึงควรเพิ่มอัตรากำลังของหน่วย และจัดให้มีการอบรมเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในท้องที่ให้มีความรู้ความเข้าใจและสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปจัดการปาชายเลนให้มีประสิทธิภาพต่อไป

4. การบำรุงรักษาป่าที่ปลูกตามเงื่อนไขสัมปทาน การปลูกสร้างสวนป่าในพื้นที่ป่าสัมปทานตามเงื่อนไขสัมปทานภายในวงเงิน 3 เท่าค่าภาคหลวง เพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพปาชายเลนที่เสื่อมโทรม และเพิ่มผลผลิตของป่าให้สูงขึ้น ในการนี้จำเป็นต้องดูแลรักษาพันธุ์ไม้ที่ปลูกอย่างต่อเนื่อง จนแน่ใจว่าต้นไม้ที่ปลูกนั้นสามารถเจริญเติบโตเป็นไม้ใหญ่ได้ต่อไป ผู้รับสัมปทานและหน่วยจัดการปาชายเลนต้องร่วมมือกันเพื่อรักษาสวนป่าที่ปลูกมิให้ถูกทำลายโดยบุคคล หรือ กิจกรรมใด ๆ ตลอดอายุสัมปทาน และกรมป่าไม้ควรกำหนดให้ผู้รับสัมปทานที่ปลูกสร้างสวนป่า และดูแลรักษาป่าเป็นอย่างดี ได้รับการพิจารณาเป็นบุคคลแรกให้เข้าทำไม้ในสัมปทานรอบต่อไป เพื่อให้ผู้รับสัมปทานมีกำลังใจ และตั้งใจปลูกสร้างสวนป่าอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

5. รัฐควรให้เงินทุนอุดหนุนแก่การศึกษาวิจัยทางด้านปาชายเลนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการจัดการปาชายเลน การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมปาชายเลน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาปาชายเลนให้เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อชาติตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

- จรุง คงเจริญ. (2519) “สาเหตุของการจัดการป่าชายเลนไม่ได้ผล.” *วนสาร* 34(3) : 239-242.
- จำรัส ทองมา และ จิตต์ คงแสงไชย. (2522) *การจัดการป่าเลนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้, 98 หน้า.
- จิตต์ คงแสงไชย. (2522) “สรุปการดำเนินงานในการปลูกบำรุงป่าเลนที่ให้สัมปทาน.” *วนสาร* 3 : 1-4.
- จิตต์ คงแสงไชย. (2527) *การอนุรักษ์และมาตรการใช้ประโยชน์ในป่าชายเลน*. กรุงเทพฯ : กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้, 79 หน้า.
- दनัย บัวเพ็ชร และ จิตต์ คงแสงไชย. (2523) *การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทางลุ่มน้ำปากและป่าชายเลน*. กรุงเทพฯ : กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้, 18 หน้า.
- บุญชนะ กลั่นคำสอน และ ธงชัย จารุพัฒน์. (2525) *รายงานวิจัยการศึกษาสภาพความเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทยโดยใช้ภาพถ่ายจากดาวเทียม*. กรุงเทพฯ : กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้, 138 หน้า.
- บรรลือ เชื้ออินทร์. (2519) “สถานการณ์ปัจจุบันของป่าเลนในประเทศไทย.” ใน *เอกสารการประชุมปฏิบัติการระบบนิเวศน์วิทยาของทรัพยากรธรรมชาติชายเลน*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, หน้า 913-935.
- วิพิกตร์ จินตนา และ นเรศ สุรชีวะ. (2527) “ความสูญเสียทางเศรษฐกิจของเศษไม้ หลังการทำไม้ออกจากป่าชายเลน.” ใน *เอกสารการประชุมการป่าไม้ ประจำปี 2527*. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้. หน้า 241-248.